

immo *principium sapientiae* vocatur. « Timor servilis principium sapientiae est, quia quisquis post errorem delictorum sapere incipit, primo, timore Divino corripitur, ne ad tormenta ducatur ¹ ». Quod a s. Thoma explicatur hunc in modum: « Timor servilis est sicut principium extra disponens ad sapientiam, in quantum aliquis timore poenae discedit a peccato, et habilitatur per hoc ad sapientiae effectum ² ». Et ideo valde prodest caritati; nam, aiente s. Bernardo, « ut ad caritatem (*homines*) perveniant, initiandi sunt a timore ³ ».

ART. III. De autonomia et indifferentismo in negotio Religionis

23. *Religionis* nomen hic latiori sensu accipimus, quatenus significat complexionem omnium dogmatum, et praeceptorum, quae ad veram Dei cognitionem, et legitimum cultum pertinent.

24. Iam naturalis libertas, quam Rationalistae post Deistas praedicant, sentiendi, prout cuique libet, in negotio Religionis, *autonomia*, seu *libertas conscientiae* appellatur; cui tyrannus, dominatus, imperium in conscientias ab illis opponitur. Cum *autonomia indifferentismus* connectitur, seu opinantium secta, qua religionem sive naturalem, sive revelatam, atque inter religiones, quae revelatas sese iactant, quamcumque aequae bonam et Deo gratam esse, et ad ultimum finem assequendum sufficere statuitur ⁴.

sentia eius, nam *servilitas*, nempe inclinatio illa, qua quis mallet Deum offendere, nisi poena timeretur, *contrariatur caritati*, et est mala, cum manum, non voluntatem a peccato cohibeat. At quia haec *servilitas* est *accidens timoris servilis*, et non intrat *essentiam eius*, ideo *timor servilis secundum suam substantiam bonus est*; *Ibid.*, et 2^a 2^{ae}, q. cit., a. 4 c.

¹ *In caput I Proverb.*, Inter *Opera* s. Hieronymi, t. V, p. 519, Parisiis 1706. — 2^a 2^{ae}, q. cit., a. 7 c.

³ *Serm. II in Dom. I post Oct. Epiph.*, fol. 39, *Opp.*, t. I, Venetiis 1596. Et s. Augustinus: « Opus est, ut intret timor primo, per quem veniat caritas. Timor, medicamentum, caritas, sanitas »; *In Epist. Ioan.*, tract. IX, n. 4. Hinc s. Bonaventura de hoc timore ita loquitur: « Donum Dei est illas poenas aeternas refugere et timere, pro eo quod ex tali dono est quaedam cordis emollitio, et fluxus concupiscentialis restrictio, et in hoc quaedam rectificatio »; *In lib. III Sent.*, Dist. XXXIV, p. 2, a. 1, q. 1, *resol.*

⁴ Ab hoc *indifferentismo* consequitur *tolerantia civilis*; quo nomine

25. Ad putidos hosce errores refellendos ¹, illud in primis, quod in *Criterionologia* circa necessitatem Revelationis, praesertim quoad religionem, ostendimus ², in memoriam revocandum nobis est. Etsi enim aliqua religionis dogmata ratio humana cognoscere possit, tamen ad integrum, et ab omni errore immune religionis systema conficiendum impar est: « Investigatio naturalis rationis non sufficit humano generi ad cognitionem Divinorum, etiam quae ratione ostendi possunt ³ ». Quod ex facto comprobatur; nam philosophi, qui etiam « de rebus humanis naturali investigatione perscrutantes, in multis erraverunt, et sibi ipsis contraria senserunt ⁴ », absurdiores quoad Divina, teste historia, protulerunt errores.

26. Accedit, quod non pauca sunt, circa quae ratio humana, quocumque se vertat, omnino haeret, nihilque certi definire potest; e. g., circa modum, quo gratus Deo cultus sit exhibendus ⁵; circa rationem, qua homo post culpam Deo reconciliari, aeternasque poenas vitare possit, et circa alia huiusmodi; quae tamen scitu maxime necessaria sunt ad veram Religionem constituendam ⁶.

significatur permissio, ut dissentientes a vera Religione suo arbitrio et errori impune inhaereant. Sed de hac alius erit agendi locus.

¹ Eos damnavit Pius IX in *Syllabo*, § III, n. XV, et XVI.

² Cap. IX, art. 2, p. 270-271 vol. I.

³ 2^a 2^{ae}, q. II, a. 4 ad 1. Cf. *Contr. Gent.*, lib. I, c. 4, et in *lib. III Sent.*, Dist. XXIV, q. 1, a. 3 *sol.* Eleganter ad hanc rem Lactantius:

« Eadem ratione hanc vitae viam quaeri oportet, qua in alto iter navibus quaeritur. Quae nisi aliquod coeli lumen observent, incertis cursibus vagantur. Quisquis autem rectum iter viae tenere nititur, non terram debet aspicere, sed coelum, et, ut apertius loquar, non hominem sequi debet, sed Deum »; *Div. Inst.*, lib. VI, c. 8, *Opp.* t. I, p. 660, Parisiis 1844.

⁴ 2^a 2^{ae}, loc. cit. c.

⁵ « De dictamine rationis naturalis est, quod homo aliquid faciat ad reverentiam divinam; sed quod haec determinate faciat vel illa, istud non est de dictamine rationis naturalis »; 2^a 2^{ae}, q. LXXXI, a. 2 ad 3.

⁶ Hinc vel ipsi ethnici philosophi scite animadverterunt, sinceram perfectamque veritatem, potissimum in iis, quae ad Dei cognitionem et obsequium pertinent, non nisi ex Dei ipsius oraculo hauriri posse. Sane de Platone ait Clemens Alexandrinus: « Vel ex Platonis sententia, aut a Deo, aut ab iis, qui a diis duxere originem, verum solum disci potest » (*Strom.*, lib. VI, n. 15, *Opp.* t. II, p. 802, Venetiis

27. Porro homini a Deo *supernaturaliter*¹ revelata fuisse verae Religionis dogmata, ac officia implenda tum ad ordinem naturalem spectantia, tum ad ordinem supernaturalem², ad quem evectus ipse fuit³; atque hanc Divinam Revelationem, penes Ecclesiam Catholicam, integram et immaculatam existere, invictis argumentis ostendunt, pro more suo, Theologi.

Cum haec ita se habeant, praefati errores sequentibus propositionibus omnino refelluntur:

28. Prop. 1^a. *Homo tenetur amplecti Religionem a Deo revelatam.*

1757). Et Aristoteles, vel quicumque sit Auctor *De Mundo*, docuit nullam naturam satis instructam ad salutem esse posse, quae citra Dei praesidium suae ipsa demum tutelae permessa sit » (cap. IV). Hinc etiam nulla gens extitit, quae religionem, quam colebat, sola ratione adinventam, nec a singulari cum Superis commercio et revelatione profectam iactaret (Cf Cic., *De nat. Deorum*, lib. II; Seneca, *Epist.* XC; Catullus, *Argon. De nuptiis Pelei et Thetidos*, v. 380 sqq). Quin immo Divinae huius Revelationis necessitatem non pauci ex ipsis Rationalistis, vi veritatis coacti, agnoverunt, et inculcarunt. Ex his nominare lubet Fichteum, qui sanxit « necesse prorsus fuisse, ut primi homines ab aliquo ente intelligentia praedito, quod homo non erat, erudirentur, usque eo, donec ipsi se se invicem erudire possent » (*Fundamenta iuris naturae*, germ., Ienae 1796-1797). Alii autem, iique quamplurimi fassi sunt primaevam conditionem generis humani non nisi perfectam esse potuisse, idque ex cunctis vetustis traditionibus comprobari; cum haec, ut Cousinius ex illorum numero inquit, in eo mirifice consentiant, quod homo e Dei manibus egrediens, ab eo immediate accepit omnia lumina, omnesque veritates, quas manca hominum scientia statim obscuravit (*Introd. à l'histoire de la phil.*, leç. VII, p. 194, Bruxelles 1836). Idem fusi verbis ostendit Guizot (*L'Église et la société chrétienne*, Paris 1861). Cf quae de hac re scripta sunt in *Op. cit.*, I principali sistem^o etc. *sul Criterio*, c. II, § 6, p. 213 sqq.

¹ *Supernaturaliter* inquitur, adversus nuperos rationalistas, qui non aliam revelationem agnoscunt, praeter naturalem, sive manifestationem Dei, quae fit per opera naturae. Vid. Perrone, *Praelect. theolog.*, vol. I, c. 2, p. 22-23, Neapoli 1840.

² De huius ordinis possibilitate disseruimus in *Cosmol.*, c. VI, art. 5, p. 151 vol. II.

³ « Ab ipsa prima institutione natura humana est ordinata in finem beatitudinis, non quasi in finem debitum homini secundum naturam eius, sed ex sola Divina liberalitate »; *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XIV, *De Fide*, a. 10 ad 2.

Haec propositio in primis ex eo colligitur, quod religio naturalis, quam sibi fingunt Rationalistae, absque ulla Dei Revelatione, homini non sufficit¹; neque religio huiusmodi reipsa existit, siquidem cum a primaeva sua origine Divina Revelatione instructus homo fuerit, naturalis dici non potest religio, quia a revelata distinguitur, sed tantum quoad nonnulla dogmata, quae ratione naturali cognosci possunt. Quemadmodum igitur homo ad religionem, ita ad religionem revelatam adstringitur.

29. Sed praestat eam propositionem uberius comprobare. Sane Religio revelata veram et perfectam de Deo cognitionem homini suppeditat, neque hanc alia ratione ipse sibi comparare potest; siquidem ad perfectam cognitionem Dei « pervenire (homo) non potest, nisi operatione et instructione Dei, qui est sui perfectus cognitor² ». Atqui huiusmodi cognitionem non licet homini respuere; qui meliori, quo potest, modo tenetur cognitionem Dei sibi comparare. « Optime de Deo existimare, inquit s. Augustinus, verissimum est pietatis exordium³ ». Ergo.

30. Praeterea, hominem ad Religionem a Deo revelatam profitendam teneri, idem est, ac ad credendum Deo naturaliter ipsum obligari. Atqui de huiusmodi obligatione haud licet dubitare; nam « sicut homo subditur Deo amando quantum ad voluntatem, ita subditur Deo credendo quantum ad intellectum⁴ ». Ergo⁵. Quinimmo blasphemus est, qui hanc ob-

¹ « Necesse est, inquit s. Bonaventura, philosophantem in aliquem errorem labi, nisi adjuvetur per radium Fidei »; *In lib. II Sent.*, Dist. XVIII, a. II, q. I ad arg. Hinc in *Syllabo* Pius Papa IX hanc propositionem damnavit: *Omnes religionis veritates ex nativa humanae rationis vi derivant*; § I, n. 4.

² *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XIV, a. 10 c. Et alibi: « De eo, quod ab aliquo solo scitur, nullus potest cogitare, vel loqui, nisi quantum ab illo manifestatur. Soli autem Deo convenit perfecte cognoscere se ipsum secundum id quod est. Nullus igitur potest vere loqui de Deo, vel cogitare, nisi quantum a Deo revelatur »; *In lib. De Div. Nom.*, c. 1, lect. 1. — ³ *De lib. arb.*, lib. 1, c. 2, n. 5.

⁴ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 118, n. 2.

⁵ « Cum homo a Deo tamquam Creatore, et Domino suo totus dependeat, et ratio creata increatae Veritati penitus subiecta sit, plenum revelanti Deo intellectus et voluntatis obsequium fide praestare tene-mur »; *Conc. Vatic.*, *Const. dogm. De Fide*, Sess. III, c. III.

ligationem inficiatur. « Nam quod alicui non credatur, ex duobus contingit, aut quia est, vel reputatur ignorans, aut quia est, vel reputatur mendax ¹ ». Quocirca Deo loquenti detractari non potest, quin Ipse infallibilis, aut veracissimus esse negetur. « Quis, Clemens Alexandrinus aiebat, est adeo impius, et a Deo alienus, ut Deo non credat et probationes a Deo postulet, tamquam ab hominibus? ² »

¹ *In lib. De Div. Nom.*, c. 1, lect. I.

² *Strom.*, lib. V, n. 1, *Opp.* t. II, p. 646, Venetiis 1757. Et s. Ambrosius: « Bonum est, ut rationem praeveniat fides, ne tamquam ab homine, ita a Domino nostro rationem videamus exigere. Etenim quam indignum, ut humanis testimoniis de alio credamus, Dei oraculis de se non credamus? » *De Abraham*, lib. I, c. 3, *Opp.* t. IV, p. 337-338, Venetiis 1748. Ex quibus etiam evincitur, quantum a distinctione illa Protestantibus usitata abhorrendum sit, qua quosdam articulos fidei *fundamentales*, seu ab omnibus adoptandos, alios vero *non fundamentales*, seu tales dicunt, quos impune in dubium vocare et respuere liceat. Audiatur s. Thomas: « Dicendum, quod in diversis conclusionibus unius scientiae sunt diversa media, per quae probantur; quorum unum potest cognosci sine alio; et ideo homo potest scire quasdam conclusiones unius scientiae, ignoratis aliis, sed omnibus articulis Fidei inhaeret fides propter unum medium, scilicet propter veritatem primam propositam nobis in Scripturis secundum doctrinam Ecclesiae intelligentis sane. Et ideo qui ab hoc medio decidit, totaliter fide caret » (2^a 2^{ae}, q. V, a. 3 ad 2). Sane « summa Dei revelantis auctoritas parem in omnibus postulat subiectionem et assensum, nec pro re levi, aut nullius momenti haberi potest, quod notum facere generi humano Numinis Sapientia dignata est. Fieri non potest, ut Deus auctoritatem suam vilipendat ita, ut arbitrio hominum relinquat, quidnam potissimum ex iis, quae revelavit, credere, quid repudiare velint. Qui non omnia, quae revelata sunt a Deo, pari studio voluntatis et firmitate assensus arripit, re ipsa non ob auctoritatem Dei revelantis, sed ingenii sui perspicuitatem, aut voluntatis electionem vel temeritatem credit. Auctoritas enim Dei revelantis par est in omnibus: nusquam falli, nusquam fallere potest. Recte Augustinus contra Manichaeos pronuntiasset dicitur: *Qui in Evangelio, quod vultis, creditis; quod non vultis, non creditis, vobis potius, quam Evangelio, creditis* » (Zallinger, *Instit. iuris naturalis, et Ecclesiastici publici*, lib. I, c. XI, § LXXII, p. 114, Mechliniae 1823). Adhaec, « dum ex principio A catholicorum tota Revelationis interpretatio ex privato uniuscuiusque iudicio dependet, quis illorum decretorie articulos fundamentales definiet? Revera ex multo tempore de hac re summa inter illos contentio fervet; et plerique eo demum devenerunt, ut, praeter paucissimas doctrinas ex lumine rationis cognitatas, omnes

31. Iam haec intelligenda sunt etiam quoad illa dogmata revelata, quae omnino vim humanae rationis excedunt, et mysteria appellantur. Sane sunt « aliqua intelligibilium Divinorum, quae humanae rationis penitus excedunt ingenium ¹ ». Quod « manifeste apparet ex defectu, quem in rebus cognoscendis quotidie experimur. Rerum enim sensibilibus plurimas proprietates ignoramus, earumque proprietatum, quas sensu apprehendimus, rationem perfecte in pluribus invenire non possumus. Multo igitur amplius illius excellentissimae

reliquas, et ipsam adeo Iesu Christi Divinitatem eliminaverint »; Stapf, *Theol. mor. in compendium redacta*, t. II, pars prior, § 160, n. 1, p. 15-16, Oeniponti 1856. Cf. Valsecchi, *La verità della Chiesa etc.*, c. VIII, p. 240 sqq. Padova 1787.

¹ *Contr. Gent.*, lib. I, c. 3. Ex qua mysterii notione conficitur 1° ea supra rationem quidem esse, sed non contra rationem. « Dicendum, quod per Apostolos, et Prophetas numquam divinitus dicitur aliquid, quod sit contrarium his, quae naturalis ratio dicit; dicitur tamen aliquid, quod comprehensionem rationis excedit, et pro tanto videtur rationi repugnare, quamvis non repugnet; sicut et rustico videtur repugnans rationi, quod sol sit maior terra, quod diameter sit assimeter costae; quae tamen sapienti rationabilia apparent » (*Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XIV, a. 10 ad 7; cf. *Contr. Gent.*, lib. I, c. 7, et quae diximus in *Criteriol.*, c. VII, art. 4, p. 260 vol. I). Quocirca « homo, dum credit, rationem non abnegat, quasi contra eam faciens; sed eam transcendit altiori dirigenti innixus, scilicet Veritati primae » (*In lib. III Sent.*, Dist. XXIV, q. 1, a. 3, sol. 2 ad 2). 2° Vera mysteria ab iis semirationalistis negari, qui docent omnes veritates revelatas, postquam historice innotuerunt, per rationem rite excultam e naturalibus principiis intelligi et demonstrari, seu reconstrui posse contendunt. Quem errorem damnatum invenies in *Syllabo*, § II, n. IX; necnon in *Conc. Vatic.*, *Const. dogm. De Fide*, Sess. III, c. IV, Canon I; atque ut ab eo caveremus iam monuit s. Thomas: « Est valde cavendum, ne quis ad ea, quae Fidei sunt, aliquas demonstrationes adducere praesumat . . . , quia in hoc derogat excellentiae Fidei, cuius veritas omnem rationem humanam excedit, secundum illud *Ecl. III, 25, plurima super sensum hominis ostensa sunt tibi*: quae autem demonstratione probari possunt, rationi humanae subduuntur » (*Quodlib. III*, a. 31 c. Cf. s. Bonav., in *lib. III Sent.*, Dist. XXIV, a. II, q. 3 ad arg.; *Ibid.*, Dist. XXIII, dub. I; et in *lib. IV*, Dist. XI, dub. I). Quocirca « quae Fidei sunt, non sunt tentanda probare, nisi per auctoritates, his, qui auctoritates suscipiunt. Apud alios vero sufficit defendere, non esse impossibile, quod praedicat Fides » (I, q. XXXII, a. 1 c.). Quod si ad ea probanda aliqua inducuntur rationes, eae non sunt, nisi argumenta, quae, positis mysteriis, illorum congruentiam demonstrant; *ibid.* ad 2.

substantiae transcendentis omnia intelligibilia, humana ratio investigare non sufficit ». Haec autem non nisi ab ipso Deo cognoscuntur; siquidem « ipse Intellectus Divinus sua capacitate substantiam suam adaequat, et ideo perfecte de se intelligit quid est, et omnia cognoscit, quae de se ipso intelligibilia sunt ». Hoc posito, *sicut maximae amentiae esset idiota*, qui fidem abnueret iis, quae a philosopho proponuntur, *propter hoc, quod ea cupere non potest; ita et multo amplius nimiae stultitiae esset homo*, qui fidem habere detrectaret Deo, proponenti mysteria humanae rationi impervia¹.

32. Porro indolem et naturam Fidei ignorant, qui adversus hanc propositionem obiiciunt² fidem imperari non posse, cum sit actus intellectus, qui imperii incapax est. Etenim « credere non habet assensum, nisi ex imperio voluntatis; unde secundum id, quod est, a voluntate dependet³ ». Quod idem sanctus Doctor explicat hanc in modum: « Dicendum, quod fides importat assensum intellectus ad id, quod creditur. Assentit autem intellectus alicui dupliciter. Uno modo, quia ad hoc movetur ab ipso obiecto, quod est vel per seipsum cognitum, sicut patet in principiis primis, quorum est intellectus; vel per aliud cognitum, sicut patet de conclusionibus, quarum est scientia. Alio modo intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab obiecto proprio, sed per quamdam electionem voluntarie declinans in unam partem magis, quam in aliam. Et si quidem hoc sit cum dubitatione, et formidine alterius partis, erit opinio; si autem sit cum certitudine absque tali formidine, erit fides⁴ ». Cum igitur ad as-

¹ *Contr. Gent.*, lib. I, c. 3. Quantum dignitatis ratio humana ex revelatione mysteriorum assequatur, vel ex hoc uno eiusdem D. Thomae evinci potest: « De rebus nobilissimis quantumcumque imperfecta cognitio maximam perfectionem animae confert: et ideo, quamvis ea, quae supra rationem sunt, ratio humana plene capere non possit, tamen multum sibi perfectionis acquiritur, si saltem ea qualitercumque teneat Fide »; *Contr. Gent.*, lib. I, c. 3.

² Cf. prae ceteris Vattel, *Le droit des gens*, liv. I, c. 12, § 128.

³ *Qq. disp.*, *De Ver.*, q. XIV, a. 3 c. Cf. *ibid.*, a. 2 ad 13, et q. XII, a. 1 ad 4 in *contr.*

⁴ *2^a 2^{ae}*, q. I, a. 4 c. Cf. *Qq. disp.*, *De Ver.*, q. XIV, a. 1 c.; et *In lib. III Sent.*, Dist. XXIII, q. II, a. 2 sol. 1. Cuius rei ampliorem invenies explicationem in *Phil. Christ.* etc., *Logic.* pars II, vol. IV, c. III, art. 12, pp. 103-109, Neapoli 1878.

sentiendum fidei intellectum moveat voluntas, potest fides imperari; siquidem in illo actu movendi intellectum, aequae ac in aliis liberis suis actibus, voluntas imperio subiicitur¹.

33. Prop. 2^a. *Abnormis est indifferentismus in negotio Religionis.*

Prob. Haec propositio tamquam corollarium ex praecedenti deducenda est. Homo enim ad Religionem a Deo revelatam amplectendam morali obligatione adstringitur. Atqui ex morali obligatione moralis necessitas² proficiscitur, quae integram relinquens naturalem agendi vim, efficit, ne liceat homini aliter agere. Ergo non licet homini religionem sive naturalem, sive revelatam pro suo libitu amplecti. Quod etiam probat non licere homini hanc, vel illam inter religiones, quae se revelatas iactant, pro suo arbitratu eligere. Etenim homo ad religionem a Deo revelatam amplectendam obligatur, quia *subditur Deo, credendo, quantum ad intellectum*. Atqui non subditur Deo, « credendo aliquid falsum, quia a Deo, qui est veritas, nullum falsum homini proponi potest; unde qui credit aliquid falsum, non credit Deo³ ». Ergo.

34. Sed, ut quantum pestiferus hic aetatis nostrae error sit, ut verbis Pii IX utamur, *horrendus, et vel ipsi naturali*

¹ Praecepti fidem posse, atque reipsa iuberi adversus Christianos illos, qui conscientiae libertatem praedicare audent, probat ex Divinis Litteris, ex PP. testimoniis, et ex constanti Ecclesiae agendi ratione P. Clemens Schrader S. I., in *Comment. dogmat. De Fide, utrum imperari possit*, p. 3 sqq., *Theses theologicae* etc., Ser. VI, Vindobonae 1868. Hinc Concilium Vaticanum istum edidit Canonem: « Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei imperari non possit, anathema sit »; *Const. dogm. De Fide*, Sess. III, c. III, § III, Can. 1.

² *Moralis necessitas*, inquitur. Distinguenda enim est « duplex necessitas: una quidem coactionis, per quam omnis absolute necesse habet facere hoc, ad quod determinatur ex actione agentis. Alia vero est necessitas conditionata, scilicet ex finis suppositione, sicut imponitur alicui necessitas, ut si non fecerit hoc, non consequatur suum praemium. Prima quidem necessitas, quae est coactionis, non cadit in motibus voluntatis. . . Secunda necessitas voluntati imponi potest, ut scilicet necessarium sit hoc eligere, si hoc bonum debeat consequi, vel si hoc malum debeat vitare »; *Qq. disp.*, *De Ver.*, q. XVII, a. 3 c. Cf. p. 157-158, part. I.

³ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 118, n. 2.

*rationi maxime repugnans*¹, amplius pateat, argumentamur hunc in modum: Systema de cuiusvis religionis indifferentia huc redit, ut possit homo pro suo lubitu etiam falsam religionem sectari. Atqui pronuntiatum istud ordini morali adversatur; religionis fini contradicit; et ad atheismum ducit. Ergo.

35. *Maior* ita probatur: Cum veritas, quae ad aliquam rerum speciem refertur, non nisi una esse possit, quia in ipsa rei essentia fundatur, neque cum falsitate componi queat, sequitur, ut vera religio, quae immutabiles hominis cum Deo relationes amplectitur, non nisi una esse possit². Quocirca asserentes licitum esse homini inter dissidentes religiones hanc vel illam amplecti, ipsi, nullo inter veritatem et errorem discrimine, *in arbitrio esse hominis de religionis argumento quidquid velit, opinari*³, ac proinde religionem etiam falsam sectari, simul asserere debent⁴.

36. Quod autem ad *minorem* spectat, primo « falsa opinio ita se habet in intelligibilibus, sicut vitium virtuti oppositum in moralibus ». Ergo falsas opiniones *non excludere* ordini morali adversatur, aequè ac vitia *non prohibere*⁵.

37. Secundo, finis religionis est, ut hominem ad Deum ordinet *sicut in finem*⁶. Atqui indifferentismo homo a Deo potius abducitur, 1° quia falsam religionem sectando non posset Deum desiderare, et amare tamquam suum finem. Etenim « quicumque errat circa Deum, non cognoscit Deum; sicut qui credit Deum esse corpus, nullo modo cognoscit Deum, sed apprehendit aliquid aliud loco Dei. Secundum autem quod aliquid cognoscitur, secundum hoc amatur, et desideratur. Qui ergo errat circa Deum, nec amare potest Deum, nec desiderare ipsum ut finem⁷ »; 2° quia absurdissimum est per falsam religionem hominem, credendo id, quod Deo

¹ In Encycl. *Qui pluribus*, 9 Nov. 1846. Cf. *Atti Pontificii etc.*, p. 181, Napoli 1865.

² Hoc ex ipsius Ciceronis testimonio declarat Card. Pallavicini, *Arte della perfezione Cristiana*, lib. I, c. 16, p. 83-84, Napoli 1840.

³ Pius VI, Brev. *Quod aliquantum*, vid. *Atti Pontificii cit.*, p. 49.

⁴ Quod iam adnotavit Gregorius XVI, in Encycl. *Mirari vos*, XVIII kal. Sept. 1832. Vid. *Atti Pontif. cit.*, p. 136.

⁵ *Contr. Gent.*, loc. cit., n. 4.

⁶ 2^a 2^{ae}, q. LXXXI, a. 1 c.; *ibid.*, a. 5 ad 2.

⁷ *Contr. Gent.*, *ibid.*, n. 3.

indignum est, ritusque monstrosos, imo flagitiosos exercendo, qui a variis religionibus sanciti sunt, placere Deo, qui « est prima, summa, et perfectissima veritas¹ ». Quare falsa religio *impietas* iure appellatur: « Falsitas contra divinam veritatem . . . religioni contraria est, quae pietas nominatur; unde etiam falsitas contraria ei impietatis sibi nomen assumit² ».

38. Tertio, cum « falsum dicatur quod non est³ », religio falsa non est religio; quocirca hominem non teneri ad veram amplectendam religionem, idem est ac ad nullam religionem obligari.

39. Denique advertendum est, ad societatis exitium indifferentismum ducere. Semel enim constituto, in arbitrio cuiusque de officiis, quibus Deo adstringimur, prout ipsi placuerit, iudicandi, a fortiori dicendum erit, cuique fas esse socialem ordinem, iuraque proinde sua, et aliorum ad libitum definire. Hinc ius fortioris, quo nihil peius, et humana natura indignius excogitari potest.

CAPVT II.

De officiis hominis erga seipsum

ART. I. Officiorum hominis erga seipsum existentia adstruitur

40. Thomasius, quem eius interpres Fleischerus sectatur, homines nullis erga seipsos officiis obligari contendit, sed tantum ad aliqua facienda, vel omittenda induci tum ex quadam honestate, quae actiones internas dirigit, ut, sedato passionum tumultu, pax interior exurgat; tum ex quodam decore, quo diriguntur actiones exteriores, ut per eas aliorum benevolentiam nobis comparemus⁴. Qua in re videntur ipsi illorum veterum sententiam restituisse « dicentium, illa solum esse peccata, quibus proximus aut offenditur, aut scandalizatur⁵ ».

¹ *Op. cit.*, lib. I, c. 62, n. 4.—² *Op. cit.*, lib. I, Prooem., c. 1.

³ *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. I, a. 10 ad 1. Legere praestat, quae contra indifferentismum scripsit Ben. Pictet, *Traité contr. P Indifférence des Religions*, Genève 1716. Vid. etiam De Feller, *Catechismo Filosofico*, lib. III, c. 4, § 218 sqq., p. 213 sqq. (trad.), Napoli 1857.

⁴ Thomasius, *Fund. iur. nat. et gent.*, Prooem. § XII; Fleischerus, *Inst. iur. nat. et gent.*, c. VI, § 72.

⁵ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 121. Nuperrime hominem officiis erga se-